

PAGESOS, MENESTRALS I RENDISTES

Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana

(1702-1861)

Enric Tello Aragay

Tesi de Doctorat dirigida pel

Dr. Emili Giralt Raventós

Departament d'Història Contemporània

Facultat de Geografia i Història

Universitat de Barcelona

Març de 1987

PAGESOS, MENESTRALS I RENDISTES

Cervera i la Segarra en l'arrencada industrial catalana

(1702-1861)

Volum I

Enric Tello Aragay

Tesi de Doctorat dirigida pel

Dr. Emili Giralt Raventós

Departament d'Història Contemporània

Facultat de Geografia i Història

Universitat de Barcelona

Març de 1987

blement també llur consum quotidià.

7. Orígens de les pensions cobrades

No es pot excloure en tots els casos que el mòbil de la contracció d'un censat amb la Comunitat de preveres fos la devoció del contraent. Si per devoció s'entén sobretot devoció envers la institució eclesiàstica, sembla força creïble aquesta motivació en els fundadors de causes pies o beneficis que podien esperar contraprestacions molt concretes a llur contribució al seu sosteniment econòmic.

Més complexes semblen les motivacions dels qui es carregaven, o carregaven als seus descendents, amb el pagament per misses o aniversaris de dotació més modesta, però encara important per a l'economia del qui pagava. La documentació pot reflectir a vegades el punt de vista del perceptor, gai rebé mai la del devot censatari. En quant a la institució perceptora, és força manifest el grau de mercantilització assolit en l'administració dels serveis religiosos oferts a la comunitat dels fidels. En un volum d'aniversaris de 1746 (33) s'hi diu, explicitant el significat de l'anotació de reduïts que acompanya una part de les esmentades celebracions litúrgiques, el següent:

"Reduïts, quedant reduïts en virtut de la Reducció del any 1646, y en les que va la ho

ta: no reduits, no quedant reduits y en con-
 sequencia en estas Fundacions se hant de ce-
 lebrar los Aniversaris prevenent los Funda-
 dors, si la renda que los dotarent es bona,
y corrent, no empero si es perduda, Rossech,
ò atrasada (subratllat meu, E.T.). També se
 preve que si los Fundadors de Aniversaris en
 sas respectives fundacions, no determinarent
 lo numero dels Aniversaris, en estas funda-
 cions es corresponent arreglar-se a la cari-
 tat que estilen rebre las Rnts. Comunitats
 y Confraries per la clebració de quiscunt
 Aniversari. Ultimament se note, que per lo
 cumpliment de la celebració del Aniversaris,
 aixis reduits com no reduits, sempre te fa-
cultat la Rnt. Comunitat y Confraria de des-
contar, o de falcar la renda perduda, vulgar-
ment anomenada rossech, y celebrar unicament
lo numero dels Aniversaris a proporció de la
Renda bona, y corrent, Arreglantse sempre en
los Aniversaris reduits a la tatxa, o limos-
na, que los asseñala la sentencia de Reducció
de Aniversaris, que es de 4 lliures, 9 sous i
9 diners, y en los Aniversaris no reduits, a
la dotació de ells (idem)..."

Tot comentari de la noció d'almoïna o de caritat del tex-
 te sembla estar de més. La pregunta que sorgeix és -sota el
 punt de vista de qui pagava- per què, malgrat l'evident esti-
 pulació del servei religiós en uns termes tan clarament mer-
 cantils i terrenals, el culte als morts o a la memòria dels

avantpassats sembla haver estat prou arrelat com per acceptar i perpetuar els fidels aquells termes (34). La provisió de les despeses funeràries i del preu de la celebració de veritables muntanyes de misses en memòria d'un mateix eren causes gens menyspreables de contracció de censals a favor de la Comunitat de preveres. Gens menyspreables, ni per la suma resultant de la percepció de moltes petites pensions per l'Església, ni per la detracció que suposaven en els béns sovint escassos que el mort deixava als seus hereus, ni per la importància que tot plegat tenia sota el punt de vista social i cultural.

En un estudi que es mou en el camp de la història agrària, econòmica i social com el present, resulta difícil entrar en l'anàlisi d'aquest pla de motivacions socio-culturals que requereix una mètdica específica. De fet, tampoc en els casos en què la motivació socio-econòmica sembla ser més adient, l'explicació articulada únicament en aquests termes és suficientment exhauridora. Les divertides associacions d'idees econòmiques, familiars i religioses que hem trobat en el llibre de notes del negociant Bargués adoben, per exemple, la pertinència d'una lectura en termes demogràfics i sòcio-econòmics de les seves motivacions per pertànyer a una determinada confraria, o col.laborar de forma especialment notòria en el sosteniment econòmic de la institució eclesià

tica. Però, a menys que el prenguem per cònic, no estem autoritzats a deduir d'això l'absència de qualsevol altre ordre de motivacions l'anàlisi de les quals requereix unes claus interpretatives diferents. (35)

Com a exemple de fundació d'una missa de dotació modesta, en relació a d'altres fundacions de beneficis o causes pies, tenim la feta pel mestre de cases cerverí Josep Morondo. (36) Segons el cadastre-manifest de 1744, Morondo posseïa una parcel·la de secà de quatre jornals i mig, i una casa. Per comprar la casa en 1728 hagué de carregar-se amb dos censals, un a favor de la Confraria de Sant Nicolau i l'altre del convent dels dominics. Amb l'adquisició de la vinya, el 1741, hagué de crear-ne un tercer a favor del convent de Sant Agustí. Tots ells els va poder quitar l'any 1752.

El 1776 va fer donació de la casa, la vinya, un censal de 100 lliures de capital, i d'una octava part de l'arrendament de la construcció de la fortalesa de Figueres, per a la fundació d'una capellania. Si l'apeo de 1744 és correcte, la vinya no era de molt bona qualitat. Va costar-li 350 lliures comprant-la a censal, però tres anys després els preus per jornal del manifest li atribuïen només un valor de 170 lliures. Per contra, la casa fou judicada l'any de la donació, com ja hem vist, en 1.500 lliures. L'octava part de l'arrendament de l'obra del castell de Figueres no va donar

res i, segons anotació del beneficiat, es va deixar perdre.

La fundació era sota la invocació de Sant Miquel a l'Església del mateix nom, i el beneficiat que en gaudiria havia de ser el darrer en ingressar a la Comunitat de preveres. A canvi,

"...te de celebrar tantes quantes misses se puguian celebrar dels redidts resultants dels bens que está dotada la dita Capellania de caritat, (a raó de) sinch sous cada missa... Aquesta limosna assenyjada per lo Fundado quede liquida per lo celebrant, detraent lo que gastie."

Es palesa, en primer lloc, l'acceptació per part del fundador dels termes mercantils amb els que sembla voler assegurar que li seran resades tantes misses com allargui la seva renda. D'altra banda, el preu que estipula és sensiblement inferior a les quasi quatre lliures i mitja que la Comunitat de preveres demanava com a almoïna o caritat per la celebració d'aniversaris. L'explicació d'això segon rau en el fet de tractar-se d'una capellania col.lativa de fundació particular en les quals es podria estipular el preu de les misses a voluntat del fundador. També caracteritza aquestes capellanies que l'import net d'aquell preu anés íntegrament a mans del beneficiat i no a llur Comunitat. Sabem pel llibre de Debits y Crédits de la Confraria de Sant Nicolau que els pactes d'admissió a la dita confraria, a més d'estipular les mis

ses que havia d'oficiar el nouvingut, incloïen l'obligació d'

"...haver de buidar totes les caritats de Mises tan pingues com tenuas que entraran en la ma de qualsevol manera que sia la entrada de aquelles, y entregarlas y posarlas en ma del Rt. Sor. manador de Misas."

En qualsevol cas, convé no menysprear massa una almoïna de cinc sous per missa, que el 1791 ja s'havia apujat a vuit. Segons que consta en el propi llibre de la fundació, es celebraren entre 250 i 350 misses a l'any, la qual cosa representa unes 75 a 135 lliures de terme mitjà per una feina que no sembla pas massa feixuga.

Què podria haver motivat a un mestre de cases com Josep Morondo a donar tot el seu patrimoni a una capellania de fundació particular? Un altre document ens dóna una pista. A l'apoca de venda y original creació d'un censal de 63,5 lliures de preu feta en 1776 per Magdalena Morondo, vídua de Josep Morondo, a favor del Convent dels mínims de Cervera s'ens informa de què (37)

"...â causa de la gran esterilitat del present Any es poca, ò ninguna la utilitat que ha resultat de las terras en que te lo insinuat (la vídua de Morondo, E.T.) son usdefruyt, y crescuts los gastos dels treballs y llavors empleadas en ellas en lo Any proxíxim passat, y present, y encontrarse ja en una edat molt avansada, y necessitada per

los insinuats motius dels Aliments competents, y necessaris per sa manutenció, necessita de la quantitat de diner que mes avall se notará, y com per a aconseguir-la no hage encontrat medi mes util, que lo fer, y firmar la present venda, y original creació de Censal i Per lo tant... etc."

En resum, el mateix any de la fundació de la capellania per Josep Morondo la seva vídua passava gana, fins el punt de veure's obligada per poder menjar a carregar amb un censal els béns d'aquella capellania, sobre els que gaudia d'usde fruit. És certament colpidor que en l'estat de misèria en que s'ens descriu a la vídua de Morondo encara hagués de pagar, en virtut del testament, un salari de misses pel marit difunt. Però podriem pensar a la vegada si l'objectiu del mestre de cases a l'hora de testar no era també el de deixar llur vídua sota la paternal protecció de l'Església, més que el de garantir-se piles de precos per a la vida etèrna. Les fonts, per elles mateixes, no semblen voler respondre a aquestes preguntes. Del que si ens informen és de com s'exercia -si és que aquest era realment l'objectiu de Morondo- la paternal protecció de l'Església envers les vídues: el censal hipotecava expressament els quatre jornals de la vinya de les Franqueses,

"...ab facultat pera que de propia Authoritat se la pugan pendrer, y adquirida licita

ment retenir ... cessada ò diferida la paga de una ò mes pencions del present censal, y en sa consecuencia firmar los Actes de sa Venda, ò altra alienació ab totas clausulas translativas de Domini,... reberne lo preu, ...y satisfersedel que se estiga devent, y si sobrará sels deurá restituhir."

Si amb la venda o alienació del domini no es cobria la quitació del deute, Magdalena Morondo havia de respondre amb tots els altres béns de la capellania. La vídua va morir el mateix any 1776 de la contracció del censal, i el 1791 la Comunitat de preveres el va quitar, passant la vinya de les Franqueses de la fundació Morondo, a l'Església parroquial.

No era la gana l'únic motiu econòmic per endeutar-se amb l'Església. No ho seria, per exemple, del censal de 2.000 lliures de preu i 100 de pensió anual creat en 1701 a favor de la Confraria de Sant Nicolau per una associació de set particulars: un mercader, un notari, un argenter, dos negociants, un pagès i un corder. (38) Sempre que era precís reunir quantitats importants de diner resulta força clar que hom recorria a l'Església parroquial. La capacitat financera de l'Església era probablement, al seu torn, factor essencial en la concentració dels tentacles de la teranyina censalista cap al seu epicentre.

Al Plech unich de S. Miguel, en el que es fa esment de

tant en tant de la causa de la creació del censal, hom hi troba la pràctica habitual de comprar peces de terra o cases, no a la mateixa Comunitat de preveres, sino a un altre particular. L'Església parroquial avançava l'import que mancava al comprador -i que el venedor tampoc podia o volia bestreure- i l'immoble (o la persona del censatari) restava hipotecat pel censal que el nou propietari havia de contraure.

La intervenció de l'Església es mantenia quasi sempre en l'esfera de la circulació del diner (el censal era jurídicament considerat una mena de compra-venda de diner) sense arribar a "tocar" la propietat que canviava de mans ni contraure obligacions cadastrals. Això darrer només sembla haver interessat al clero quan es tractava de parcel·les de regadiu o de molt bona qualitat, o bé d'alguna veritable ganga (com per exemple la vinya de la vídua Morondo que la Comunitat de preveres va desempenyorar d'un censal de 65 lliures i mitja, havent estat comprada per 350 i judicada pel cadastre en 170). Aquesta estratègia sembla reflectir-se en la composició per cultius i qualitats de les terres de la parròquia segons l'apeo de 1744, que ja hem notat: una considerable proporció de regadiu (17,2%) i de terres sense conreu (37,2%), així com una alta qualitat mitjana de les terres de secà (2,08 pels cereals, 2,19 per a tot el secà).

Tot i que la comptabilitat eclesiàstica ja deixa ella ma

teixa entreveure la preferència general pel diner líquid i net enfront a la possessió de terres que per rendir havien de ser conreades, amb totes les càrreges que això comportava, un text de 1776 ens col·loca exactament aquest raonament en boca d'un beneficiat de l'Església parroquial de Cervera. Es tracta de mossèn Bonaventura Porta que com a darrer beneficiat "que ha hecho servicio gratuito al Coro" era marmessor dels béns de la fundació Morondo, el qual mossèn sol·licitava permís per alienar la casa i la vinya de les Franqueses. El matrimoni Morondo, deia la seva carta adreçada al bisbat, (39)

"...dexaron heredero à N.S. Jesucristo, à fin de que de sus bienes fuesen fundadas tan tantas quantas Misas pudiesen fundarse..., y que para dote de dicha fundación fuesen vendidos en publica almoneda sus bienes muebles y que lo resultante, pagadas sus deudas funerales, y otros cargos, fuesen dotadas las dichas Mi sas, y también fuesen dotadas de los bienes inmuebles, de los quales prohibió su alienage nación:.."

Es curiosa la interpretació de què hom deixa per hereu a Jesucrist, amb el corresponent dot. Però el que ens interessa és que els testaments de tots dos cònjuges vedaven la venda de la casa i la vinya de la fundació, mentre l'executor testamentari de llur voluntat en nom del dit hereu no es tava d'acord amb aquesta clàusula. Ambdós béns, escrivia

mossèn Porta, eren carregats amb un censal que calia "morti sar" i, a més, prestaven censos senyorials al Benefici de Sant Vicenç i al Convent de Sant Agustí. En canvi, arguïa,

"...vendidas las dos casas al publico subhasto se aumentaria el dote..., pues de la casa alquilada en publica almoneda se sacan solo treinta y seis libras, y cinco sueldos, y de estas..., deverían defalcarse catastro, Quistia, y censos, y la pensión de mortisación, sin contar las obras que necesariamente deben hazerse todos los años en las casas, y vendido en publica almoneda se crehe se sacarian mil y quinientas libras de capital, que empleados à censo redimible redituan anualmente quarenta y cinco libras de todos pechos. Del mismo modo la viña, 'à mas de apuesta à las malas cosechas, importa la manutención de un Plantío, el haverse de componer las sepas, replantarse arboles, y otros gastos; y haberse de sacar del usufructo de ella el catastro, Quistias, Censos y mortización; y vendida dicha viña al publico subhasto, y empleado el dinero à Censo, resultaria para la fundación mayor utilidad, que lo que da la misma viña (subratllat meu, E.T.)."

Podria ser que en fer els comptes mossèn Porta somiés truites. Però més que els càlculs mateixos, allò que més compta és el plantejament que hi ha al darrera. Exagerada o no la comparació entre el profit respectiu de la col.locació

de capitals en censals o en immobles i terres, el que compta és que això fos el que cregués el beneficiat. Per la forma de raonar semblaria, a més, que el mossèn esperés que la jerarquia fos del mateix parer, coneixent perfectament la mena d'afer que els exposava. Malgrat la violació que això suposava de la voluntat del fundador, de fet van respondre-li el mateix any autoritzant-lo a vendre la casa (que de tota manera el 1784 encara es llogava per 35 lliures), encara que no la vinya.

Vegem alguns altres exemples d'aquest comportament rendista. Al volum de traspessos del cadastre hi trobem el 1788 l'esment d'una

"...pessa de terra que ans era de Bernat Fort jornale, y mes ans de Bernat Cornet pages, Pare del sobredit Francesc Cornet, la qual pesa de terra se tornà a encarregar dit Francesc respecte de no pagar lo sobre expresat Fort las pencions de censal en que esta obligada la sobre enunciada pesa de terra, à la Rnt. Comunitat de Preberes de esta Ciutat..." (40)

El paper de l'Església com a censalista era també en aquest cas el cobrament regular de la pensió, sense pretendre fer-se amb una parcel·la de secà de minúscula extensió i baixa qualitat com aquesta. Tampoc l'hereu de l'anterior propietari, Francesc Fort, tenia interès en conrear-la, i el ma

teix dia i notari la tornà a vendre a carta de gràcia a un al tre jornalер que es feu càrrec del pagament de la pensió del censal a la Comunitat de preveres. L'exemple dóna també idea del caràcter precari de l'accés a la terra de molts petits pa gesos i jornalers.

En altres casos eren els mateixos preveres com a parti culars els qui intervenien en el mecanisme, com per exemple el .. de mossèn Antoni Artigues que es quedà l'any 1758 quatre jornals d'una parcel.la del Regidor Bru Perelló "per haverla y desempeñada." (41)

Segons el llibre de Debits y Credits de la Confraria de Sant Nicolau el procés més comú era, com ja s'ha dit a propò sit de les universitats o comuns endeutats, el de contraure primer un debitori a curt termini amb el qual el particular rebia la suma necessària per fer front a la despesa de què es tractés -compra de terres, cases, bestiar; pagaments de lloguers i impostos, etc.- comprometent-se a tornar la quan titat en un plaç fixe i amb un interès variable, però que po dia ser superior al dels censals. Si no podia fer-ho, cosa freqüent, el deute es convertia en un censal, mecanisme que podria amagar interessos més alts al cinc per cent oficialment reconegut fins a 1750. Al Plech unich de S. Miguel tam bé aparèixen censals que el censatari va contraure amb un al tre censalista, laic generalment, i que acabaven passant a

mans de l'Església parroquial per endeutament amb aquesta del propi censalista.

L'acumulació de ròssecs o pensions impagades era un tret que sembla haver estat habitual, derivat de la naturalesa parasitària de la teranyina censalista que privava a les petites explotacions pageses i als productors artesans dels recursos de capital necessaris per tractar d'augmentar llur producció. El procediment normal era capitalitzar-les augmentant el preu del censal i, per tant, la pròpia pensió que el censatari no podia pagar, procés que acabava portant a l'alienació parcial o temporal dels béns posseïts pel censatari.

Ja hem vist que quan això succeïa amb pobles sencers s'acabava imposant un tribut sobre els fruits de tot el terme, o la percepció d'impostos o drets del comú com ara herbes o quísties. Quan es tractava de particulars es podia arribar a la pèrdua definitiva de la propietat sobre la parcel·la per part del censatari, encara que això no suposés un augment del patrimoni agrari de l'Església fora d'excepcions comptades i significatives. Però abans d'arribar a una alienació total era freqüent que s'imposés sobre el censatari el pagament d'una part de fruits que el convertia de fet, i a vegades també de dret, en parcer o arrendatari de la seva pròpia parcel·la. Les fórmules legals eren diverses, però la realitat econòmica la mateixa.

Una d'elles era la possessió a carta de gràcia pel censalista del dret a percebre una part de fruits o una renda de terminades. Per exemple, al llibre de Debits y Credits s'esmenta la peça de terra que "ha Carta de Gracia te empenyora da la Rnt. Comunitat" al sastre Antoni Martí. Aquest era de fet arrendatari de la seva pròpia parcel.la i va pagar 7 lliures durant trenta-quatre anys (1770-1804). En heretar parcel.la i penyora, el seu fill Josep va optar per cedir "el dret de lluhir y quitar la pessa de terra... que a carta de gràcia tenia la Rnt. Comunitat per lo preu de 154 lliures" a Baptista Beleta, el qual va seguir pagant les set lliures fins a 1813. Aquelles 154 lliures eren el preu de la venda del dret de retracte que havia heretat el fill i que Beleta va satisfer, no per accedir a la terra empenyorada -de fet havia passat a ser-ne l'arrendatari- sino amb l'esperança d'esdevenir algun dia propietari de la parcel.la que conrea va en favor de l'Església parroquial. (42) La situació d'empenyament d'aquesta no li deixava altre camí, però això es podria veure també com una mena de compra per parts. Haver adquirit primer el dret de lluir volia dir poder després assolir la propietat de la parcel.la gaudint de la rebaixa en el preu de les compra-vendes a carta de gràcia.

L'exemple ens permet situar el funcionament real d'aquesta rebaixa, igual davant de la llei per a totes dues parts,

quan els contraents eren manifestament desiguals sota el punt de vista econòmic. L'adquisició a carta de gràcia de la parcel·la del sastre Martí significava per a l'Església esdevenir propietària, i perceptora d'una renda en metàl·lic de la mateixa, havent satisfet un preu inferior al de mercat. A més, com que la dita compra s'havia produït molt probablement a conseqüència d'endarreriments en un deute anterior contractat pel sastre amb l'Església, aquesta no havia lliurat un ral en efectiu. Purament actualitzava un préstec que havia arrossegat un cert ròssec, rescabulant-se del mateix. Ara bé el pas d'un contracte de censal a una alienació de béns a carta de gràcia trencava amb facilitat la relació fixada entre interès i capital, permetent al censalista embutxacar-se interessos força més alts en terminis força més curts.

Per al pagès Baleta el contracte de venda a carta de gràcia funcionava com un esquer. En primer lloc, entrar d'arrendatari de la parcel·la va suposar-li haver de pagar aquella mena de traspàs que era el dret a desempenyar-la. Un cop desembossades les 154 lliures, totes les esperances de ser algun dia propietari i no haver de pagar renda passaven per l'adquisició d'aquesta parcel·la. Tot depenia llavors de si conreant-la, i pagant puntualment la renda, podria o no reunir el preu que calia satisfer a l'Església. Per molt rebaixat que fos el preu en relació al de mercat, això no

era pas cosa fàcil, implicant en qualsevol cas l'aprofitament de totes les possibilitats d'autoexplotar-se el pagès i explotat el treball de la seva família.

L'Església podia romandre tranquilament com a perceptora de la renda d'una terra que havia comprat a un preu de ganga durant un període que podia allargar-se indefinidament, i si finalment el conreador era capaç de desempenyorar-la, la col·locació del preu en un nou censal no feia més que recomençar idèntic cicle.

En d'altres casos el que es venia a carta de gràcia era una part de fruits, creant generalment a la vegada el censalista la ficció jurídica d'arrendar-ne la percepció al propi pagès censatari en el mateix contracte. Per exemple, la Confraria de Sant Nicolau posseïa a carta de gràcia "la sexta part de tots grans y fruits de les terres de Josep Sans Pagès d'Osso", però l'arrendava al mateix Sans el qual va pagar 150 lliures anuals entre 1798 i 1801. El mateix passava amb el "dret de desena part de tots grans, y fruits, que se culliran en tota la Heretat y terras que Anton Segarra pages te en... lo terme del Poble de Berbens, y en altre qualsevol mentre sia á dos Horas en distancia del expressat Poble." De 1798 a 1805 va anar pagant el dit Segarra 100 lliures anuals a la Confraria.

Com es pot veure en aquests exemples del llibre de Debits

y Credits, no sempre es tractava de quantitats petites (i és significatiu que en els dos darrers casos l'exacció de parts de fruits a pagesos benestants es produís en el tombant del segle). Entre els varis motius que l'Església podia tenir per preferir l'alienació de fruits a la de trossos de parcel·les, i l'arrendament a la percepció directa dels fruits, deuria comptar la impossibilitat de controlar i administrar una tal quantitat de parcel·les empenyorades disperses per tota la comarca. Però el resultat era en definitiva el manteniment de l'Església en l'esfera de la circulació i el crèdit, o més clarament en la compra-venda usurària de diner, deixant que els costos del conreu i la fiscalitat es carreguessin sobre les espatlles de les explotacions familiars de menestrals i pagesos.

La pràctica d'aquestes alienacions arrendades de parts de fruits era tan comuna que en la consulta dels manuals notarials hom té la impressió de que es tracta de contractes de conreu com qualsevol altre, encara que més nombrosos que els habituals. Vegeu per exemple el següent contracte entre el rector del Col·legi de l'Assumpció mossèn Josep Canuda i el pagès Josep Claramunt de Miralcamp fet en 1792 (43):

"Per temps de quatre anys y quatre enteres cullitas que... acabarán feta que sia la cullita del oli..., Arrenda... a Joseph Clara munt Pagés... tot aquell dret de trenté...

de tots grans y fruits... se cullirán en to
tas las heretats y terras que dit Joseph Cla
ramunt... ab Miguel Claramunt son fill tenen
y posseheixen... Lo qual Dret de trenté per
tany ... al dit Collegi... en virtut de Ven
da é Ymposició á carta de gracia á son favor
feta per los mateixos Pare y fill Claramunt...
ab tretse Mars de mil set cents vuytanta
vuyt..., etc."

El preu són 128 lliures, 32 de renda anual. No sorprèn
que pels mateixos anys la gent relacioni directament, en les
respostes a l'enquesta de Francisco de Zamora, els censals
amb el delme i la fiscalitat.

La impossibilitat de fer front al pagament d'impostos,
sobretot en anyades difícils, era una altra causa estricta-
ment econòmica d'endeutament amb l'Església per part dels
més pobres. El llibre del repartiment de la quístia munici
pal de Cervera de 1719 és ple d'anotacions com la següent:

"... han pagat los Priors de Sant Nicolau
per dit..., a bon compte..."

Aquest darrer exemple serveix també per copsar la neces
sitat de diferenciar els efectes del censalisme eclesiàstic
sobre rics i pobres: mentre pels primers la captació d'exce
dent per l'Església mitjançant els censals podia compensar-
se amb la utilització dels préstecs com a crèdit finançador
d'inversions (per bé que aquestes no semblen haver ultrapas

sat l'orientació parasitària del capital comercial i usurari pre-industrial), per als pobres el pagament de pensions i rendes a l'Església esdevenia prou perceptiblement una exacció molt més clarament usurària que, tot reduint directament el seu nivell de consum encara més, treia partit de llur misèria.

He esmentat, entre els orígens no piadosos dels censals posseïts per l'Església parroquial, els següents: la gana; la invalidesa per vellesa; el finançament de negocis sovint connectats novament amb la teranyina usurària o amb l'exacció senyorial; l'assegurança de dots i pensions de viduïtat; la intenció d'influir al si de l'aparell eclesiàstic per a la col·locació de fills o parents en beneficis i la concessió més fàcil de crèdits; la compra-venda de terres, cases o bestiar; la impossibilitat de fer front al pagament de lloguers o impostos, etc.

Però les veritables causes de fons que reproduïen constantment el sistema eren sobretot dues. Per baix, l'endeutament crònic de pagesos i artesans pobres en les despeses d'un conreu marginal i una producció industrial rural que, privats d'oportunitats d'acumulació en llur situació de comercialització forçada, tractaven de subsistir intensificant el treball familiar i reduint el nivell de consum. El mateix accés a la terra, a una casa o un parell de mules, podia sig

nificar entrar en la teranyina de l'endeutament. Després, el manteniment d'aquests béns essencials per produir estava permanentment amenaçat per la detracció constant de les exaccions senyorial, fiscal i usurària. Aquesta darrera tenia a la Segarra una entitat com a mínim tant considerable com les altres dues. Però era precisament l'exacció usurària la que més greument amenaçava als de baix amb una alienació parcial, temporal o total dels béns necessaris per produir i subsistir.

Per dalt, en canvi, era la tendència a l'endeutament per excessiu consum en relació a la relativa rigidesa de l'exacció senyorial, (44) el que precipitava als nobles a la xarxa del crèdit eclesiàstic. Quallant en pauta cultural per al conjunt dels sectors rendistes, o amb aspiracions a ser-ho, el sobreconsum nobiliari podia també arrossegar a l'endeutament a d'altres membres de les classes benestants.

No hauriem, però, de representar-nos una institució eclesiàstica al marge de les classes, capaç de treure partit a la vegada de les dificultats dels de dalt i dels de baix. Aquesta institució estava totalment interpenetrada e i amb les classes benestants. Els ocupants de les seves places provenien majoritàriament d'aquestes classes, així com les dotacions de molts dels seus beneficis. La limitació del consum individual -el vot de pobresa- i l'encara més dràstic control de la natalitat dels seus membres pel celibat obligatori,

eren factors essencials de la seva solvència econòmica i la seva capacitat creditora, necessàris per estintolar en llurs dificultats al sector laic acabalat però menys donat a austeritats. No solament no era una altra cosa al marge dels rics i poderosos, sino que funcionava com a òrgan col·lectiu dels grups dominants de la ciutat capaç, en el terreny cultural com en el polític i econòmic, d'assegurar fermament llur reproducció i perpetuació. Dir que l'Església parroquial de Cervera estava al costat dels poderosos és quedar-se curt. L'Església era, en un sentit força literal, un poder entre els principals a escala local i comarcal.

Res més aclaridor d'aquest paper que els nexes d'unió entre el comú de Cervera i l'Església parroquial també per mitjà de l'endeutament.

8. L'Església parroquial i la seva ciutat

Les relacions de la ciutat de Cervera amb la seva Església parroquial en matèria de censals mereixen una atenció especial. En el conjunt de comuns o universitats que tributaven pensions a aquesta Església -que s'exposa suscintament en el quadre adjunt-, el cas de Cervera pot semblar un entre tants, per bé que dels més notoris. Fins i tot pot semblar que per cada poble en concret la càrrega no havia de ser molt feixuga, malgrat que de la suma resultant de tots s'obtenen

<u>comuns o universitats</u>	1	2	3	1 + 2 + 3	
	pensió (lliures)	pensió (lliures)	capital (lliures)	capital al 5 % (lliures)	capital total al 3 % (lliures)
Alcarràs	18,00	-	-	360,00	600,00
Altarriba	11,40	29,00	-	808,00	1.346,67
Artesa	-	10,00	-	200,00	333,33
Barcelona	70,95	118,28	-	3.784,60	6.307,67
Bell-lloc	15,30	-	2.400,00	2.706,00	2.910,00
Bellmunt	-	7,50	-	150,00	250,00
Bellpuig	15,00	77,85	-	1.857,00	3.095,00
Briançó	1,50	-	-	30,00	50,00
Cabestany	-	17,06	-	341,20	568,67
Cervera	19,75	110,57	-	2.606,40	4.344,00
Comabella	-	15,00	-	300,00	500,00
Concabella	9,00	10,00	-	380,00	633,33
Copons	-	50,00	-	1.000,00	1.666,67
Coscó	-	1,50	-	30,00	50,00
Cubells	1,61	4,86	-	129,40	215,67
Estaràs	6,00	-	-	120,00	200,00
Forés	-	40,00	-	800,00	1.333,33
Granyena	-	0,75	-	15,00	25,00
Granyenella	4,43	4,43	-	177,20	295,33
la Guàrdia-Lada	24,45	50,00	-	1.489,00	2.481,67
Guimerà	-	16,00	-	320,00	533,33
Llor	-	19,63	-	392,60	654,33
Montblanc	-	3,89	-	77,80	129,67
Montgai	1,50	2,50	-	80,00	133,33
Montoliu	-	15,00	-	300,00	500,00
Montornès	-	15,00	-	300,00	500,00
la Mora	3,00	21,40	-	488,00	813,33
Nalec	2,95	4,93	93,50	251,10	356,17
Pavia	-	2,50	-	50,00	83,33
Santa Fe	15,00	35,60	-	1.012,00	1.686,67
Sedó	-	5,00	-	100,00	166,67
Talavera	-	41,00	-	820,00	1.366,67
Talladell	-	-	50,0	50,00	50,00
Tarroja	-	25,00	-	500,00	833,33
Timor	4,50	-	-	90,00	150,00
Vilamajor	1,50	-	-	30,00	50,00
Vergós Guerrejat	-	28,00	-	560,00	933,33
Total	225,84	782,25	2.543,50	22.705,3	36.146,5

- 1: Segons el Catalogo de los nombres de los censatarios con expresion de las fundaciones a que pertenecen..., AHC, F.C.P., s.n.
- 2: Segons el Llibre nou de rendas dels censals de las universitats de la Rnt. Comunitat de preveres de Cervera..., AHC, F.C.P. nº 105.
- 3: Segons el Plech unich de s. Miquel en que estan recopilats tots los censals que no tenen plechs, ni numeros..., AHC, F.C.P. nº 157.

A la font nº 1 es mencionen Pradell i Tornabous, però sense anotar la pensió en el primer cas i tractant-se d'un dret de 24^è en el segon.

COMUNS I UNIVERSITATS CENSATARIS DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE CERVERA
 =====

quantitats gens menyspreables. Convé saber, per aquest motiu, que un deute inicial de 352 lliures com el de Cabestany podia donar pas, segons que mostra la mateixa font, a la sustracció primer d'"un onse de tots grans y les herbes de dit lloch" i després d'un "dotzé de tot grans" amb obligació "de sembrar tots els anys dit comú tres quarteres de Blat per a satisfer los acreadors." (45)

Mercès a la documentació separada i específica que ens ha arribat del cas de Cervera podem saber que es tractava de quelcom més greu del que es desprèn de la quantitat que figura al quadre anterior, el qual només registra una petita part del deute contret pel comú de la ciutat.

La datació de l'origen d'aquest deute és incerta. Una nota trobada en un llibre de la quístia (46) el situa com a mínim a finals del segle XV:

"...se hace también anualmente un arriendo, que se dize del Bolletí. (47) El producto de este está assignado a distintos acrehedores, que todos son eclesiásticos menos quatro o tres seculares, como parece de una concordia firmada en el año 1488 con intervención de su Santidad y del Rey que para en el Archivo de la Ciudad: los productos de este arriendo paran en poder de un Receptor que nombran los mismos Acrehedores, y estos definen las Quentas concludido el año; y si pagadas las anuales pensiones queda algún pro

ducto se pagan de estos algunos atrasos à los mismos acrehedores, y si falta, suple la ciudad de otros caudales, como se ha visto algunos años..."

Impressiona com un text escrit en 1715 fa referència amb tota naturalitat a una situació d'endeutament originada el segle XV i que s'assumeix com òbviament crònica. I no és una situació qualsevol. Es tracta del segrest permanent, al llarg de gairebé tres segles, d'un dels impostos del comú més important: el dret sobre les transaccions (un 2,5% de les vendes, excepte amb els grans que era de 6 sous per quartera), l'import del qual era la partida més quantiosa després de la quístia sobre terres i cases, i de l'arrendament de les carnisseries i pastures. No és exagerar dir que en realitat els habitants de Cervera van estar tributant a la seva Església, i per mitjà d'ella a la resta de creditors, al llarg de tota l'Edat Moderna.

Altres fonts indiquen que si bé el fet era ja permanent des de la crisi de la baixa Edat Mitjana, anà agreujant-se progressivament al llarg dels segles següents. En particular sembla haver assolit nivells dramàtics durant la crisi del segle XVII.

Segons la crònica local del llibre verd que va utilitzar J.H. Elliott, les males anyades de 1627-29 provocaren fams generalitzades en les que la gent "estaven molt dies que no

menjaven sino herbes, i venien aci tots macilents, negres, pàllids i tots difunts que causava llàstima el mirar-los."

(48) La collita del 1630 es perdé per la plaga i després calgué sumar els efectes de la guerra. El 1651 la pesta s'extengué per tot el Principat i assolà Cervera l'any següent. (49) Fins a la festa de Tots Sants de 1652, diu Agustí Duran i Sanpere, "els pobres vivien dels pocs fruits que trobaven a les vinyes, ametlles y nous, 'que tot era comú'." (50)

Les despeses de la guerra, la penúria extrema d'aliments i la pesta obligaren al comú a multiplicar astronòmicament el deute municipal. Una concòrdia de la universitat i co mú de la vila amb els seus creditors feta en 1661 ens informa de les principals causes dels emprèstits, la quantitat dels mateixos i la identitat dels creditors, així com del significatiu paper assumit en l'afer per la Comunitat de preveres. (51)

La concòrdia comença enumerant la llista dels censals "vells y antichs", i els "creats ab moneda alterada" de 1650-51 (52) que eren objecte de renegociació. Eren 52 dels "vells" i 20 dels "nous" que sumaven 33.344,3 lliures. Una breu síntesi dels censalistes i les quantitats concre tes es troba en el quadre adjunt. Dues terceres parts de tot el deute corresponia als censals "vells" i una tercera

	<u>censals</u>	<u>%</u>	<u>capital</u> <u>(lliures)</u>	<u>%</u>
nobles	9	12,5	4.089,16	12,3
doctors	2	2,8	483,20	1,5
notaris	1	1,3	243,00	0,7
adroguers	2	2,8	379,91	1,1
negociants, botiguers	3	4,2	1.944,00	5,8
vídues	4	5,5	2.400,00	7,2
altres particulars de Cervera	3	4,2	1.910,00	5,7
forasters (1)	2	2,8	1.159,19	3,5
<u>Total particulars</u>	<u>26</u>	<u>36,1</u>	<u>12.608,46</u>	<u>37,8</u>
comunitat de preveres	6	8,3	4.739,75	14,2
preveres o beneficis particulars	11	15,3	2.771,60	8,3
causes pïes	9	12,5	3.119,57	9,4
obra de l'església parroquial	3	4,2	2.664,00	8,0
<u>Total església parroquial</u>	<u>29</u>	<u>40,3</u>	<u>13.294,92</u>	<u>39,9</u>
rectories de fora de Cervera	3	4,2	948,64	2,8
convents	3	4,2	1.020,00	3,1
hospitals, obres benèfiques	9	12,5	3.206,00	9,6
confraries	2	2,7	348,00	1,0
de font desconeguda	-	-	1.918,31	5,8
<u>Total altres fonts</u>	<u>17</u>	<u>23,6</u>	<u>7.440,95</u>	<u>22,3</u>
TOTAL	72	100,0	33.344,33	100,0

CENSALS I CENSALISTES DEL COMÚ DE CERVERA, SEGONS UNA CONCORDIA DEL 1661 (AHC, lligall de censals).

(1): un d'ells mercader.

nota: el quadre inclou els censals dits "vells" i els novament contrets en 1651 "amb moneda alterada"; aquests darrers aparèixen a la concòrdia amb la corresponent reducció respecte del seu valor nominal de 1651. També segons la mateixa concòrdia, la suma total no suposa el conjunt del deute de la ciutat de Cervera en 1661, ja que una altra part era objecte d'una concòrdia diferent, i hi havia pensions endarrerides.

part als de mitjan segle XVII. La composició dels censals i altres censals era molt semblant, però entre els "nous" a més de nobles, doctors i adroguers hi trobem negociants, botiguers i notaris, així com una superior participació del 'Església parroquial (del 36,3% del deute antic al 46,4% del nou) i l'aparició de rectories de la comarca i de particulars també forasters.

En conjunt la situació presenta uns trets prou definits: es tracta d'un endeutament molt greu que, arrossegant-se de lluny, va agreujar-se decisivament durant la crisi del segle XVII i particularment amb la guerra i la pesta de 1652. (53) Eren creditors de la ciutat tots els grups econòmicament benestants, però amb una participació de l'Església parroquial que la convertia en el principal prestamista, posseïdor de gairebé la meitat del capital degut. La ciutat estava incapacitada per fer front fins i tot al pagament regular de les pensions, donat que dels censals

"...així vells y antichs y dels sobre dits crehats ab moneda alterada son degudes per pensions cessades, no comprehents la del present any, 6.000 lliures poch mes o manco..."

El conjunt d'entrades de la universitat -arrendaments de les herbes, vi, aguardent, la fleca- s'estimava en el text en unes 1.400 lliures, excloses unes altres mil provinents

del bolletí que havien de satisfer el deute que era objecte d'una altra concòrdia, la que es remunta a finals del selge XV.

El text de la concòrdia prosseguia enumerant les desastroses seqüeles del contagi de 1651, les aportacions forçoses a la Taula de Canvi barcelonina amb motiu de la guerra i les despeses extraordinàries ocasionades, tot al llarg de la segona meitat del segle, pels continuats allotjaments de tropes. Ja hem tractat més en extens els trets fonamentals d'aquesta conjuntura en el tercer capítol d'aquest treball.

Per fi, el relat feia referència a les males collites reiterades, i els seus efectes indirectes sobre els "oficis" d'una indústria rural depenent estretament dels factors que determinaven la capacitat adquisitiva del gruix de la població comarcal:

"...que apenas ningú usa de son art ni offici per la penuria del diner, que apenas mercaderia alguna té tirada."

En conseqüència, finia el redactor, només hi havia dues alternatives: "forsa haver de concordar ab los acrehadors o fer cessió de bens." I, per acabar-ho d'il·lustrar, afegia el recordatori de

"...com vuy es prou notori que molts particulars per sos deutes van cedint sas casas y propietats en poder de la Cort sens trobari qui done dita alguna, y altres qui se son autsentats dexant enhermir sas propietats y derohir

ses cases, sens que vullen amostrarsi hamos per estar desmesiatos de mals, y per lo molt que la universitat los obligue a fer, que de dia en dia se veu que dita vila se va despo-blant."

Però pel tema que estem considerant, el més notori és que en mig del calamitos panorama descrit per la concòrdia, fos l'Església la institució creditora amb major solvència, passant la parròquia en particular de posseir el 36,3% del deute "vell" al 46,4% del novament contret en 1651. (54)

Els representants de la universitat -la composició sòcio-professional dels quals es troba a l'apèndix num. 2 de la secció I- per un cantó, i els creditors censalistas de l'altre, pactaren:

1 - que mentre no estiguessin íntegrament "lluyts y quitats... de un tall ques fara sobre los particulars de la dita vila y terme" els censals, els creditors disposarien cada any de dues mil lliures en la Taula de Canvi, servint un any per pagar una pensió íntegra a cada un i l'altre per lluir, a sorts, alguns censals.

2 - que en els contractes d'arrendaments dels diferents ingressos de la universitat "se posara clausa expresa que lo preu de aquells de comptants hajen de posar en la taula dels cambis y deposits comuns de la present vila", jurant els paers no recórrer a aquelles dues mil lliures sota cap concepte.

3 - que tots els setanta-quatre signants obligaven llurs béns mobles i immobles posseïts en el terme.

La concòrdia fou ratificada pel rei, renovant la tradicional aliança de la vila amb el monarca, però no obstant això alguns dels censalistes, i particularment el noble en Miquel de Sabater de Balaguer, no l'acceptaren, repetint-se el ja clàssic enfrontament de la comunitat de Cervera amb els senyors de la terra. Segons una carta de 1669, (55) "de ningún modo a sido posible reducirle a tan debida obediencia (la del rei, E.T.), antes bien pretende (el citat senyor) executar a los Particulares", els quals s'associaren per defensar-se en comú. El principal motiu de disconformitat d'en Miquel de Sabater era la reducció del preu originari dels censals creats el 1650-51. (56) Força diferent fou l'actitut de l'Església davant aquesta reducció, que afectà també els-seus capitals.

I el contrast és prou significatiu: mentre individus particulars de les classes benestants defensaven llurs interessos individuals a curt termini, la institució eclesiàstica s'erigia en garant de la perpetuació de tot el sistema que altrament podria haver fet fallida -de fet el deute municipal portà a la fallida de la Taula de Canvi-, però a la vegada aprofitava l'avinentesa per augmentar també llur intervenció en la gestió del comú. Aquest comportament era coherent amb

l'estratègia de la institució en tant que organisme col·lectiu d'aquelles classes que assumia principalment la tasca d'assegurar la reproducció social. I això darrer permetia que el seu paper aparegués com el de protector del conjunt de la comunitat, també dels més pobres que depenien dels rics per a la seva subsistència, legitimant llur funció com a institució temporal. Però aquesta legitimació, que implicava el consens de la majoria de la comunitat laica, es posava especialment a prova en els moments més difícils. Llavors era quan calia demostrar als ulls de tothom que les riqueses acumulades per l'Església no eren totalment privatives d'aquesta en tant que institució, sino que tota la comunitat dels fidels que havia contribuït pacientment a acumular-les tenia d'alguna manera dret a recórrer-hi en cas d'emergència. (57)

Manquen notícies de l'evolució del deute de Cervera durant el darrer terç del segle XVII i les que tenim pel primer terç del XVIII són molt fragmentàries. Però la situació que retrobem a la documentació dels anys quaranta del segle XVIII ens indica que la situació havia canviat situant l'Església parroquial en un paper encara més central.

Al Llibre nou de las rentas dels censals de las universitats de la Rnt. Comunitat de preveres, (58) començat el mateix any en què s'estrenava el títol de ciutat, el deute de Cervera amb l'Església parroquial era de 2.211,33 lliures, pe

rò ja sabem que el volum no el recull en la seva totalitat. Acabada la guerra de Successió, els ingressos de la ciutat havien baixat a 2.750 lliures anuals d'acord amb una enquesta del 1716. (59) Al llibre de la quístia dels anys 1715-18 es diu que no va trobar-se qui volgués arrendar la percepció de l'impost i que

"...por ocasión en la pobreza de los Naturales causadas de los estragos padeció la Ciudad en los tiempos de los disturbios anteriores, por los continuos saqueos, dirución de las casas, tala del término, diserción de la propia Patria, y haver perecido muchos dexando huerfanos a sus hijos, fue corta la cantidad que se cobro..." (60)

En efecte, en els quatre anys citats es lliuraren al clauvari només 6.427 lliures, unes mil sis-centes per any. El 1719, tingué lloc una clara recuperació: s'aplegaren 5.750 lliures. (61) Però una bona part seguia empenyorada i segons el volum de comptes de l'Església abans citat, entre 1721 i 1737 la ciutat no pagava amb regularitat ni tant sols les pensions, acumulant-se un nou deute de 218 lliures. I això és una minúcia al costat del que trobem en una nova concòrdia acordada el 1743 entre "los comuns ecclesiastich y secular (sic) de la present ciutat de Cervera": (62)

"...lo ... il.lustre ajuntament... deu de posar anualment... en lo arxiu de dit comu

eclesiastich... 3.000 lliures,... esto es lo un any per lluhir y lo altre per pagar pensions... en compliment de la real moratoria per sa magestat (que deu guardia) concedida ha dita ciutat."

El volum del deute de la ciutat amb la Comunitat de preveres suposava ja el pagament de 1.500 lliures de pensió anual, cosa que significa un capital de 30.000 lliures. I això després d'una concòrdia que, aconseguida amb el tradicional favor reial, implicava una moratòria. El que en realitat ha via succeït era que l'Església s'havia fet càrrec no ja de la major part en tant que propietària de censals, sino de la totalitat del deute de la ciutat actuant com a administrado ra en nom de tots els altres censalistes. En altres termes, la Comunitat de preveres havia substituït a la desapareguda Taula de Canvi cerverina en la seva funció.

Entre 1743 i 1777 el comú de Cervera va pagar anualment bé les 3.000 lliures, bé una part de les mateixes, segons que consta a les èpoques presentades i signades per la Comunitat de preveres. (63) L'import provenia generalment dels arrendaments de les herbes i carnisseries, i eren els arrendataris els qui pagaven, excepte quan no n'hi havia i ho feia l'administrador de Propis. Les 3.000 lliures que de positaven a l'arxiu de la Comunitat de preveres les repartia després aquesta als diferents creditors censalistes de la ciu

tat: causes pies, beneficis particulars, la Confraria de Sant Nicolau, la pròpia Comunitat de preveres, convents, institucions eclesiàstiques de fora de Cervera, i també als censalistes laics.

La relació dels emoluments de la ciutat del cadastre-manifest de 1744 xifra els ingressos mitjans del comú en 7.352,4 lliures, provinents dels següents conceptes (64):

	<u>lliures</u>
carnisseries, herbes i pastures	2.900,0
fleca	505,0
castell de Cervera i carllania de Granyena	127,0
dret de venda de l'oli i altres productes (gabella)	220,0
mesura de l'oli, pes de la farina i dret de rec	140,0
collet	978,2
pou de neu	425,0
quístia	<u>2.057,-</u>
TOTAL	7.352,4

En altres termes, la ciutat sencera tributava anualment a la seva Església, i per mitjà d'ella a la resta de censalistes del comú, un import equivalent al 40% de tots els seus ingressos. Certament, la relació entre ingressos i deute municipal no dona el dramàtic resultat de vuitanta anys enrera. Ara el capital que calia retornar era només quatre vegades superior al pressupost anual de la ciutat. Hom podia fins i

tot anar lluint censals. La situació s'havia estabilitzat i el pagament alternat de pensions i quitacions, tot i endarrerir-se, semblava haver esdevingut un procés normal.

Precisament per això és encara més significatiu que un dels elements d'aquesta estabilització fos el paper central assumit per l'Església parroquial substituint la Taula de Canvi. S'entén llavors millor perquè simultàniament hom troba a l'Església parroquial, en llur propis llibres de comptes, funcionant com una mena de caixa d'estalvis rural que deixa capitals importants a negociants, exigeix el pagament regular d'interessos a una munió de petits censataris pobres, alguns endeutats simplement per fer front a la gana, i pren els fruits o les terres als morosos. Tot plegat presentant, però, la típica orientació parasitària i rendista del capital comercial i usurari pre-industrial.

Realment, la imbricació dels edificis de l'Ajuntament, la parròquia i l'antiga Taula de Canvi de Cervera no és solament una curiositat arquitectònica. Quan hom passeja per la vila vella de Cervera, no és fàcil copsar les desproporcionades dimensions de l'Església de Santa Maria en relació a tot els altres edificis que l'envolten, precisament perquè aquests, trobant-se tant propers als seus murs, impedeixen la necessària perspectiva.

La millor manera de veure-ho és penetrar al seu interior.

9. Els ordes religiosos

Encara més fragmentària, incompleta i provisional és la caracterització que podem efectuar de la importància i el paper dels ordes monàstics a la vida socio-econòmica de Cervera i la Segarra abans de la desamortització. Però la revisió del plantejament d'anteriors treballs, segons els quals l'Església hauria jugat un paper econòmic molt menor en aquesta zona de la Catalunya central, a què ens ha conduït un primer examen de la voluminosa documentació parroquial, sembla aconsellar també un repàs obligadament breu del clero regular i els béns monacals.

La Comanda de Sant Antoni Abat, fundada segons Andreu de Massot el 1278, probablement en relació amb una epidèmia, gaudia a principis del segle XIV de rendes prou considerables com per dotar amb elles un hospital de l'ordre a Barcelona. (65) Durant la revolta del 1640 la casa de Barcelona tractà d'independitzar-se de la de Cervera, però fou novament retinguda a finals del segle XVII pel comanador d'aquesta ciutat fins a 1711 en què "con motivo de hallarse la ciudad de Cervera en obediencia del Rey y la de Barcelona en la del gobierno intruso", diu Massot, "proveyó su santidad esta encomienda de Cervera con separación de la de Barcelona."

(66) De la importància inicial de la comanda de Cervera n'és també testimoni el càrrec de diputat de la Generalitat de què

gaudia el comanador de Cervera.

El 1716 no hi havia més que dos religiosos, (67) i segons Duran i Sanpere en 1738 s'hauria produït l'extinció de la comanda, passant llurs rendes a l'Hospital de Castelltort. (68) Però al cadastre-manifest de 1744 apareixen a nom de la Comanda de Sant Antoni Abat 6,6 has. de molt bona qualitat, amb un valor estimat en 2.713 lliures, cosa que la converteix en l'ordre religiosa amb un patrimoni agrari de més valor de Cervera, si exceptuem la finca els Comtals del Monestir de Montserrat. En la resposta a Zamora del 1789 Mas sot no esmenta aquella extinció, però diu que

"...en el dia no hay más que tres religiosos, a causa, según se cree, de no haberse en estos últimos años permitido a esta Religión, ni permítase aún, investir novicios; sus rentas no son muchas, pero se creen bastantes para la manutención de algunos más."

(69)

Això coincideix amb el nombre de religiosos d'aquesta orde que apareix al Cens de Floridablanca: un profès i dos llecs, més una criada i un nen. (70) L'extinció definitiva no es produiria per tant fins a 1791 amb la dissolució de l'orde a tota Espanya. (71)

El Convent de Sant Agustí, fundat el 1362, (72) tenia en 1716 vuit ocupants que el 1787 havien augmentat fins a tretze segons el cens de Floridablanca: 9 preveres professors, 1

corista i 3 llecs. Andreu de Massot n'hi posa onze dos anys més tard, un prevere i un llec menys. (73) En la seva opinió les rendes "no son muchas, pero se ve que bastan para la manutención de otros once religiosos". En el cadastre-manifest de 1744 se li adjudiquen 5,4 has. de no molt bona qualitat per valor de 519 lliures.

El Convent de Sant Domènec, fundat el 1318, reunia en 1716 vuit predicadors que el 1787 s'havien reduït a cinc professors, un donat i un nen, segons el cens de Floridablanca. (74) Andreu de Massot escriu el 1789 que "en el día meramente tiene seis religiosos sacerdotes y dos donados, pero antes eran más. Sus rentas, con el adventicio, se creen bastantes para la manutención de doce Religiosos". (75) Al cadastre-manifest li són atribuïdes en 1744 11,7 has. de terra, la qual cosa el converteix en l'orde religiós de Cerveira -exceptuant els Comtals benedictins- amb més terra avaluada en extensió. Però un 87% de la mateixa era de secà, tot i que de qualitat no pas dolenta, i el seu valor monetari eren només 2.036 lliures. També posseïa quatre cases, de les que apareix únicament el valor d'una, i un parell de forns sense lloguer indicat.

El Convent dels mínims de Sant Francesc de Paula fou fundat en 1592 a l'edifici de l'antic Hospital de Castelltort que havien deixat lliure els franciscans conventuals, extin

gits el 1567. Van romandre en aquest hospital fins a la se va exclaustació el 1835. En 1716 tenia set religiosos i en 1787 un menys: quatre professors i dos donats. Massot hi afegeix un corista en 1789 i opina que "antes tenia mas..."; "al paso que la Religión vaya reemplazando la falta de Religiosos, que por no habersele en muchos años permitido vestir novicios, padecía, se cree volverá al pié antiguo; pues que aunque sus rentas no sean muchas pueden sufragar con el adventicio para la manutención de dos o tres religiosos más" (76).

En 1744 tenia només 3 has. de secà i no molt bona qualitat estimades en 290 lliures.

Els jesuïtes havien fundat una residència de la Companyia en 1697, comptant amb la casa i església de Sant Bernat del carrer Major que havent estat del Monestir de Santes Creus, i venuda per aquest a un cavaller durant el segle XVIII, arribà a llurs mans per donació del cavaller en el seu testament. En afegir-s'hi les rendes d'un regidor barceloní donades també a la Companyia de Jesús el 1690, es construïa la residència que perdurà fins a l'expulsió de l'orde el 1767. (77) Al cadastre-manifest de 1744 hi trobem 5,5 has. de terra, una d'elles de regadiu, avaluades en 1.276 lliures, i tres cases al carrer Major, habitades per llogaters però sense expressió del lloguer.

A la mateixa data dos monestirs de fora de Cervera pos-

seien terres al terme de la ciutat. Els mercedaris de Sant Ramon Nonat del poble de Portell tenien una petita parcel·la de 2,6 has. i qualitat inferior, de 245 lliures de valor dastral. El Monestir de Montserrat posseïa, en canvi, la finca consolidada més gran de tot el terme, dita els Comtals, de 58,6 has. de superfície. Un 6% era de regadiu, un 69% de secà de bona qualitat (2,2 de $\bar{Q}$) i un 25% sense conreu, avaluat tot plegat en 10.075 lliures. Molt ben situada -l'a travessava el camí reial de Madrid a Barcelona- era administrada per un "monje mayordomo" i explotada directament mitjançant dos mossos fixos manant cada un d'ells un dels dos parells amb què comptava la finca, i mà d'obra assalariada estacional. La casa tenia un dels cinc molins fariners del terme, i el cadastre no dóna el valor de totes dues coses. (78)

No trobem, per contra, esment en el cadastre-manifest de 1744 de les possessions dels dos monestirs més grans, si més no en quant al nombre de religiosos: el dels franciscans i el dels caputxins.

El Convent de Sant Francesc d'Asís, edificat inicialment en el segle XIII i novament reedificat després de l'enderrocament de 1465 durant la guerra civil catalana, tenia en 1716 catorze frares que cap a finals del segle XVIII ja eren una trentena. Al cens de Floridablanca, de 1787, n'hi apuntaren trenta-dos en total: 23 professors, 3 llecs, 2 donats, 2 criats

i 2 nens. Segons Andreu de Massot, el dit convent tenia en 1789

"...una huerta muy grande, que da el abasto de hortalizas, frutas y de algunas legumbres a toda la Comunidad..."

¿Per quí motiu no aparèixen aquests béns al cadastre de 1744?. El Convent dit de Jesús de Cervera pertanyia inicialment a l'orde primer o ordo fratorum minorum (d'ací la denominació de freres menors que després es traspassà al barri de framenors) i a la branca anomenada dels conventuals. Després de l'enderrocament de 1465 els freres es mudaren a l'edifici de l'Hospital de Castelltort que compartiren amb els malalts fins a la pràctica extinció de llur branca franciscana en 1567.

Per un altre cantó, les gestions començades el 1497 per reedificar l'antic convent de framenors les feu la corona a favor del corrent franciscà dit dels observants, escindit de l'anterior, cosa que va provocar força tensions amb els conventuals que en reclamaren la pertinença. Amb la consolidació definitiva de l'escissió el 1517, el convent de framenors passà a mans dels observants que l'ocuparen separadament dels conventuals fins a 1567 en què una ordre de Pius V^e uní forçadament a aquests darrers amb els observants.

Ara bé, donat que els franciscans observants, segons Mas
sot

"...no pueden poseer bienes raíces, todo lo que poseían los claustrales (conventuales, E. T.) fue consignado a la mensa episcopal de Vich, de cuyo obispado era entonces Cervera (subratllat meu, E.T.)."

¿Hem d'entendre que l'horta "muy grande" que tenien els franciscans a la vora de l'Ondara encara mantenia en el segle XVIII la situació jurídica de ser propietat del Bisbat?. En qualsevol cas és una possessió del clero regular que s'ens escapa. (79)

El Convent dels Caputxins va fundar-se el 1608 amb l'ajut de la ciutat que, segons Andreu de Massot, els va concedir "lugar para huerto y patios". El 1716 era el que més religiosos tenia, amb quinze. En 1787 eren 28, vint professors, cinc llecs. i tres criats. Tot i que al plànol de Pedro de la Moneda del 1727 es distingeix clarament l'hort tancat dels caputxins, hom tampoc en troba traces al cadastre-manifest de 1744. (80)

En resum: com ens ha passat amb l'Església parroquial, les dades de l'apeo de 1744 -tot i ser molt superiors a les de qualsevol altre cadastre o manifest del segle XVIII- no més ens donen una part del patrimoni posseït pels ordes religiosos a Cervera. Però tot i no ser completes, o precisament per això, permeten com a mínim saber que no hem de menystenir aquest patrimoni. En total es van acadastrar 93,5

has. de terra, un 8,2% de la qual era de regadiu, un 74,3% de secà de qualitat en conjunt força bona (2,2 de $\bar{Q}$ per a la terra campa i 2,3 per a tot el secà) i un 17,5% sense conreu. El valor estimat d'aquestes terres era de 17.154,9 lliures.

Els ordes religiosos posseïen, com a mínim, una superfície de terra superior a la de la Comunitat de Preveres en tant que institució, la qual cosa els converteix, en conjunt, en el propietari més gran de la ciutat. Certament, avaluada en extensió aquesta superfície representava solament un 2,9% de la de tot el terme, però per la seva estimable qualitat mitjana suposava un 4,4% del valor de la mateixa. No es tractava, com tampoc en el cas de les possessions de l'Església parroquial, d'un acaparament de grans extensions de terra pròpi d'un règim de gran propietat consolidada. Però tampoc era aquesta la estructura de la propietat característica de Cervera i la Segarra en el segle XVIII. I el paper dels béns monacals en concret, i dels eclesiàstics en general, s'ha d'entendre en relació a aquesta estructura, i a la funció que la propietat de la terra tenia en els particulars nexes socials que articulaven la producció i la reproducció en aquesta zona de la Catalunya central.

La importància dels béns immobles retinguts per l'Església l'hem de mesurar no solament en ella mateixa, sino pel conjunt d'operacions mercantils i usuràries realitzades en

l'esfera de la circulació i el crèdit a les que servien de base. Malauradament no podem afegir als béns monacals acadastrats informació continguda a la pròpia administració dels ordres, com hem tingut ocasió de fer amb l'Església parroquial. Però únicament per les referències que hem trobat en els comptes parroquials sabem que els monestirs de Cervera eren perceptors de censos senyorials de cases i terres, probablement en una mesura molt superior al clero secular; que participaven també, però en una posició probablement menys central, en la compra-venda usurària de diner mitjançant debitoris i censals, incloent totes les transferències o alienacions de béns a carta de gràcia que es derivaven d'aquests contractes; i que, finalment, també obtenien ingressos no menyspreables amb la venda dels serveis religiosos i educatius que oferien.

L'única excepció a aquesta caracterització seria la del Monestir de Montserrat que sembla haver-se limitat a explotar la finca els Comtals sota una orientació més típicament latifundista estranya a les relacions socials agràries dominants a la comarca, i mantenint amb la comunitat de Cervera uns vincles propis més aviat dels qui el cadastre anomenava terratinents i la gent en deia forasters. La comunitat benedictina instal·lada als Comtals fou sempre molt reduïda, la capella de l'heretat servint exclusivament als frares,

sense ser objecte de cap especial devoció ni espiritual ni temporal. Un comportament econòmic i socio-cultural aliè al característic de les terres de l'altiplà segarrenc.

10. Reconsideració final: el paper socio-econòmic de l'Església en la xarxa censalista.

Si ens atenem a les millors xifres de què disposem, el conjunt del clero, tant regular com secular, hauria tingut a les seves mans a mitjan segle XVIII dins el terme de Cervera -en règim particular o com a institució- un mínim de 243,7 has. de terra avaluades en 45.869,3 lliures. Això suposa un 7,5% de la superfície i un 11,8% del seu valor monetari.

El Cens de Floridablanca ens permet saber que cap a finals de segle el clero secular i regular, afegint-hi acòlits, llecs, donats, criats i depenents -i excloent, però, els ordenats a títol de patrimoni- rondava als voltants de cent cinquanta individus. (81) Sobre una població total de 4.625 habitants, això representa un 3,2%.

Tot i no ser menyspreable que (suposant no decisivament alterades una i altra proporció entre 1744 i 1787) un 3% de la població disposés a Cervera d'un patrimoni agrari pobablement superior al 12% del valor de tot el terme, al que caldria afegir una bona pila de cases, dos molins fariners d'aigua i varis forns, la xifra es queda molt curta com a mesura

del paper socio-econòmic jugat per l'Església a la ciutat i la comarca durant el set-cents.

Les dades que tenim ens reflecteixen sobretot una part, probablement una bona part, de la terra que era en mans de l'Església. Però una estructura de la propietat de la terra com la de la Segarra, en la que predominaven numèricament les petites i sovint minúscules parcel·les de pagesos, menestrals i jornalers, es fa intel·ligible al marge dels mecanismes d'endeutament pels que moltes vegades transcorria llur accés a la terra.

Posseir una vinya, o fins i tot una sort de regadiu, era una cosa, i gaudir del seu producte tota una altra de ben diferent. A la detracció senyorial i fiscal -la primera excepcionalment poc feixuga a la privilegiada comunitat cerverinacalia sumar la renda derivada de l'empenyorament dels béns necessaris per viure i produir. Els rics, que no "grans propietaris", de les terres de l'altiplà central català semblen haver percebut molt clarament els avantatges del següent plantejament: la terra per als qui, a fi de comptes, hauran de treballar-la, i la renda perpètua per mi. Exactament el raonament que hem vist fer a mossèn Porta: "y empleado el dinero a Censo, resultaria... mayor utilidad que lo que da la misma viña...".

Ningú no sembla haver-se aplicat tan a fons en aquesta

direcció com l'Església, fins al punt d'esdevenir el garant darrer, la biga mestra, aquell amb qui tothom acabava empenyotat. També els senyors de la terra que no eren, o no sabien ser prou, a la vegada senyors del diner.

La institució eclesiàstica jugava amb molts d'avantatges respecte aquests darrers. Les seves entrades eren més variades i d'origen múltiple, amb un risc més ben repartit. Es renovaven periòdica i regularment. Sabia portar els comptes com cal, sense menester administradors massa espavilats. Amb les excepcions particulars de la sempre feble naturalesa humana, tocava molts diners sense tenir la mà foradada. Els seus membres eren educats per treballar a major glòria de la institució, sense rebaixar aquesta, tot i les lògiques concessions, a servir llurs particulars i limitats interessos. S'escapolia de bona part de la fiscalitat. I, per fi, no havia de fer front al complicat problema de testar: morien els seus membres, però ella es perpetuava a sí mateixa perdurant per sempre més. No solament no havia de transmetre patrimoni en herència, sino que n'heretava contínuament dels altres. En definitiva, totes les condicions sense les quals un comportament rendista es veia sovint abocat a la fallida per obra dels agents dinàmics de l'economia.

D'altra banda, aquest comportament esqueia prou bé a les finalitats centrals de la institució. L'Església tocava for

ça diners, probablement entre els qui més a Cervera, però el seu objectiu principal no era fer-ne. Això pertocava sobre tot a pares, germans, cosins, valedors, amics, promotors, deixebles i fidels per ells aconsellats i confessats. Entenguem-nos: qui res no té res no val i (en part degut a la competència entre els diferents cossos i ordes en què es dividien els eclesiàstics) no valia badar en les corredisses a la capçalera dels moribunds. Però que la clau de la porta a l'altra vida fos un dels seus recursos per assegurar-se com a institució la vida eterna en aquesta, ja resulta prou significatiu per si mateix. Els afers temporals de l'Església estaven sobretot situats en l'esfera de la reproducció social. No, òbviament, en la reproducció biològica que per definició la feien les dones a fora de la institució, sino molt particularment la reproducció del sistema social, i en dos punts claus: la reproducció cultural i ideològica, i la continuïtat patrimonial de les classes benestants.

La primera, que anava més enllà de la mera administració dels serveis religiosos amb l'oferta dels quals advenien a la institució eclesiàstica uns ingressos força quantiosos, tenia molt a veure amb la segona sobretot en el tocant a la transmissió dels coneixements. En una societat on la tècnica romania en mans dels oficis dits mecànics, dels pobres en definitiva, les funcions principals de l'aparell educatiu

eren encara més perceptiblement la segregació social i la reproducció cultural-ideològica. La sobredosi d'embolcallament ideològic del coneixement transmés, i la migradesa de la part d'aquest coneixement susceptible de perllongació tecnològica cap a la producció, caracteritzaven l'ensenyament majoritàriament eclesiàstic pre-industrial per contrast amb la tecnociència del món industrial capitalista. A la Reial i Pontificia Universitat Literària de Cervera dominics, franciscans i jesuïtes hi ensenyaren llengües clàssiques, gramàtica, filosofia, teologia, medicina i dret als fills de les classes benestants. (82)

Les places del cor de la Comunitat de preveres i de les comunitats monàstiques es cobrien d'acord amb una clara estratègia reproductora de les famílies benestants que cercava assegurar la perpetuació del patrimoni evitant-ne la divisió entre els descendents. La col·locació de fills, parents o protegits en beneficis eclesiàstics, a més d'oferir-los una forma de vida adient a la seva condició social sense malmetre gaire el patrimoni, i contribuir a limitar el nombre de futurs descendents, tenia altres avantatges addicionals: fàcil accés al crèdit eclesiàstic, influència política local, marmessors o tutors de fiar.

Més enllà de la petita història de transaccions i picabaralles per l'adjudicació de beneficis -per compra, arrenda-

ment, permuta o nomenament-, és innegable però que ha caracteritzat la trajectòria multiseular de l'Església haver tingut com a institució una llargària de mires molt superior a la resultant de ser, com també era de fet, un instrument útil per als membres i les famílies particulars de les classes benestants. Aquesta estratègia a llarg termini de l'aparell eclesiàstic, centrant llur interès en la perpetuació de l'ordre social i moral més que en treure'n partit econòmic a la curta, el convertia en paret mestra de tot l'edifici i ensems el posava a cobert de les mutacions i reformes que aquest anava experimentant. Implicar-se sobretot en l'esfera de la reproducció social ha donat a la institució eclesiàstica la maleabilitat necessària per perviure adaptant-se a sistemes econòmics, socials i polítics diferents i canviants. L'hi ha permès d'estar profundament implicada amb el poder, però sempre des de fora i mai de manera que la següent volta de la roda de la fortuna pogués arrossegar-la avall.

No obstant això, o precisament per això, els afers temporals de la institució tenien una gran importància. A l'altiplà segarrenc l'Església disposava abans de l'onada desamortitzadora d'importants recursos de capital, i els utilitzava col·locant-los en censals cercant assegurar-se un cobrament el màxim regular de pensions anuals. En això feia exactament el mateix que la resta de particulars acabats de la

zona. Allò que més importància té pel nostre tema és la fun
ció de tot el sistema censalista en incidir sobre una estruc
tura agrària en la que el predomini de la petita o minúscula
propietat, en una zona de sòls pobres i allunyada dels prin
cipals corrents comercials del Principat, implicava l'empe
nyorament crònic d'una bona part d'aquells propietaris. No
era un benèfic crèdit rural a baix interès, paternal, que pot
apretar però no escanya; per molt que així hagi pogut ser vist
en determinats casos, sobretot en contrast amb els usurers al
marge de la llei i els que vindrien després de les desamortit
zacions liberals.

APÈNDIX DE LA SECCIÓ III

SECCIÓ III

APÈNDIX NUM. I

SENYORIUS JURISDICCIONALS

A LA SEGARRA A FINALS

DEL SEGLE XVIII I PRIMER

QUART DEL SEGLE XIX.

REPARTIMENT DE LES JURISDICCIONS A LA SEGARRA OFICIAL A FINALS
DEL SEGLE XVIII I EL PRIMER QUART DEL SEGLE XIX

jurisdicció reial

Cervera
Riber
Sedó

jurisdicció mixta reial i senyorial laica

Malacara
Tordera
Montpalau
la Manresana

jurisdicció senyorial laica

l'Aranyó	la Móra	la Tallada
el Canós	Saportella	Rubinat
Concabella	Guarda-si-venes	la Sisquella
Muller	Ivorra	Timor
Montcortès	Massoteres	Gospí
Biosca	Montfalcó Murallat	Mont-ros
Lloberola	Santa Fe de Segarra	Viver de Segarra
Masdenforn	les Pallargues	Talavera
Estaràs	Montroig	Pallerols
Ferran	Queralt de Meca	Pavia
Gàver	la Cardosa	Rodell
Vergós Gueriejat	Tudela	Santa Fe
Rubió de Cervera	Queràs	Tarroja
Florejacs	Sant Antolí i Vilanova	Torà
Gra	Montfar	l'Aguda de Torà
la Morana	Montlleó	Castellmeià
Palou de Sanaüja	Pomar	el Llor
Selvanera	Sant Guim de la Plana	
les Sitges	Vicfred	
la Curullada	Freixenet	
Fonolleres	Castell de Santa Maria	
	la Rabassa	
	Sant Guim de la Rabassa	

jurisdicció senyorial
eclesiàstica

Hostafrancs
 Ratera
 Altarriba
 Sant Martí de la Morana
 Guissona
 Montoliu de Segarra
 Vilagrasseta
 Sisteró i Pelagalls
 Solans
 Talarn
 la Prenyanosa
 Malgrat
 Sanaüja
 Concabella
 Amorós
 Sant Domí
 Sant Pere dels Arquells
 Gramuntell
 Llindars
 Portell
 Bellmunt de Segarra
 Civit
 Torrefeta
 Bellveí
 el Far
 Granyanella

jurisdicció d'ordes
militars

Granyena de Segarra
 l'Ametlla de Segarra
 Cabestany
 la Guàrdia Lada
 Briançó
 Vallfogona de Riucorb

jurisdicció mixte senyorial
laica i eclesiàstica

les Oluges
 la Cardosa

ÍNDEX DE L'APÈNDIX NUM. II DE LA SECCIÓ III

1. Situació topogràfica de Cervera, plànol del 1724 i localització espacial segons oficis i valor dels immobles habitats.
2. Composició socio-professional de la ciutat de Cervera el 1744-45.
3. Edats, per oficis.
4. Estudi particular dels "jornalers" com a categoria fiscal.
5. Oficis artesans i d'"artistes": mestres, fadrins, aprenents i "ganancials".
6. Cultius, qualitats, preus i taxació cadastral de les terres al terme de Cervera.
7. Repartiment de la propietat de la terra: extensió, classe, valor i qualitats mitjanes.
8. Força de treball familiar (masculina adulta) i mossos per unitat de terra en cultiu.
9. Estructura de la propietat de la terra, per oficis.
10. Repartiment dels immobles i el seu valor. Possessió de cases i lloguers pagats, per oficis. Correlacions entre la possessió de terra i altres immobles.
11. Prestamisme i endeutament censal.
12. Repartiment de la 'riquesa total', amb o sense capitalització dels ingressos "ganancials". Saldos per oficis i mitjanes per grups de propietaris de terra.
13. Llistat dels 50 primers propietaris de terra, avaluada en extensió i en valor, i dels 50 contribuents més rics en pa-

trimoni posseït a Cervera, comptant o no els ingressos "gan-
nancials" capitalitzats "a raó de censal".